

TÓTH LÁSZLÓ

„...annyi forró láz gyümölcse”

Fábry Zoltán és Forbáth Imre levelezése 1956–1967

Közép-európai kor- és kórtörténeti adalékok a 20. század ötvenes és hatvanas éveihöz 3.

„Senectus ipsa morbus est”

Fábry Zoltán és Forbáth Imre levelezésében ezután hosszabb csend következett, melyet a stószói író levele tört meg 1961. április 26-án, feltételezve, hogy barátja hallgatásának ugyanaz lehet az oka, mint ami az övének. Azaz „a betegség”, ami persze a munkaképességét is befolyásolta: immár harmadik hónapja nem írt egy sort sem. Viszont, noha *Palackpostájá*t Szlovákiában „csökönyös” hallgatás övezi¹, Budapesten „egyekbe emelik”, és – amire Forbáth leveleiben már többször is utalt, ti. hogy Fábry antifasiszta publicisztikájának közvetlenül Romain Rolland-é mellett a helye (amit a stószói író szemérmesen „mögött”-re javított) – utóbbival együtt, Thomas Mann és Ilja Ehrenburg „mögött”, azaz, így Fábry, „Ady, Gábor A. és Bálint György mellett” emlegetik. Ez, szerinte, azért is figyelemreméltó, mert a szerzőik mind fiatalok („25–30 évesek”), ami – az eddigi „bénító” visszhangtalanság után – szinte hihetetlen a számára. S bár csak jobban lenne, hisz annyi az írni- és mondanivalója még.² Forbáth többek közt azért is örült Fábry magyarországi sikereinek, mert „Hitetlen Tamásaink legalább ilyen kerülőúton értesülnek, kijük van Benned”. Egyébiránt, magányossága mellett („Úgy járkálok itt elmagányosodva s félbolondan,

¹ Fábry leveléig a csehszlovákiai magyar lapokban mindössze Mártonvölgyi László írása jelent meg a *Palackpostáról* (*Gondolatok a Palackposta felett*, Új Ifjúság, 1961. március 28., 5. p.), melyet később is csupán Turczel Lajosé (*Egy elkésett könyv tragikus időszerege*, Irodalmi Szemle, 1961. 2. sz., 242–246. p.) és Rác Olivéré (*Palackposta. Fábry Zoltán könyve*, Új Szó, 1961. június 10., 6–7. p.), illetve, már a következő esztendőben, egy, az írószövetség magyar tagozatának a kötetéről rendezett „irodalmi vitadélutánjáról” szóló nyúlfarknyi beszámoló követett (Korpás Pál: *Vita a Palackpostáról*, Új Szó, 1962. április 5., 6. p.). Ezzel szemben Magyarországon Fábry leveléig Sós Endre (Magyar Nemzet, 1961. február 18.), Zsadányi Oszkár (Új Élet, 1961. március 15.), E. Fehér Pál (Kortárs, 1961. április), Pók Lajos (A Könyv, 1961. április) és Varga József (Élet és Irodalom, 1961. április 21.), valamint, már 1962-ben, Beládi Miklós (Irodalomtörténeti Közlemények, 1962. 1. sz.) és Weber Antal (Nagyvilág, 1962. február) írt a könyvről.

² MTAK Ms 5381/74.

mint valami Lear király, kit még hű Cordéliája is elhagyott”), ő is – a „Senectus ipsa morbus est” (A vétség maga betegség) latin szólásmondást idézve – a nyavalyáival küszködik. Ám amikor már úgy tűnt számára, hogy ebben a helyzetben „a koszorút fejemre magamnak kell majd összetákolnom szalmából, bogáncsból, barna falevelekből”, váratlanul egy kormánykitüntetéssel lepték meg a „forradalmi mozgalomban” végzett „sok éves áldozatos” munkájáért. S hát a magyar fővárosba is újból hívják, ahol „egy széles és hű baráti kör” várja, de egészségi állapota továbbra is „kérdéssé teszi az utazását” („ki-kihagy a vén szív és szikkadó agyvelő”). Majd afelől érdeklődött Fábrynál, hol tart az *Ady igazával*, illetve jólesne neki, ha legközelebbi könyvébe a róla szóló tanulmányát is besorolná (*Teplíce, 1961. május 8.*).

Ebben a Forbáth számára agyérgörcsök okozta „szédülésekkel és látási zavarokkal” sújtott helyzetben jelent meg a budapesti Irodalomtörténetben Koczogh Ákos – Fábry szóhasználatával: „vegyes érzelmű”³ – kritikája a *Mikor a néma beszélni kezd*-ről,⁴ de semmi ereje nincs válaszolni a kritikus e „buta cikkére” („Nagyon magányos vagyok, betegség és gondok a társaim” – *Teplíce, 1961. június 20.*). Hasonlóképpen tele van panasszal Forbáth következő, 1961. július 2-i levele is, melyben egészségi állapotának festése mellett („...minden táncol a szemeim előtt”) változatlanul versei elégtelen kritikai fogadtatását és ambivalens megítélését panaszolja. További méltatlanságnak véli, hogy a magyar Kommünről szóló írását az Irodalmi Szemléből azzal kapta vissza Dobos Lászlótól, hogy „nem aktuális írni” róla, s helyette új verseket kért tőle. Mire Forbáth a cseh Petr Bezručra és a szlovák Ivan Kraskora hivatkozott, „akik 40–50 évig nem írtak új verset”, mégsem „sanyargatta őket” senki ilyen „illetlen követeléssel”. Igaz, ő nem Krasko és nem is Bezruč („ami sajnos igaz!”, vetette oda zárójelben), „tehát vén kutya, ugass, verselj tovább, amíg megdöglesz...” Új kötetet is nehéz kiadnia, Pesten is, Pozsonyban is, Prágában is visszautasították ebbéli felvetését, s arra gyanakszik, hogy a Slánsky-perben elítélt sógora miatt esetleg őt is „rossz kádernak” tartják. Ebben a helyzetben már arra is gondolt, hogy elpusztítja „régii kézirat-kötegeit”, „Ne legyen hagyaték a költő után, akit mellőzni úgyszólván sportszerű napjaink-

³ MTA K Ms 5381/75. (1961. május 13.)

⁴ Koczogh Ákos: *Forbáth Imre: Mikor a néma beszélni kezd*. Irodalomtörténet, 1961. 1. sz., 71–74. p.– Koczogh – illetve, ahogy Forbáth aposztrofálja: „egy Koczogh Ákos nevű alakzat” – írása eredetileg még a Kortárs 1959. évi szeptemberi számában látott volna napvilágot, ám „főmedvényének”, „rosszindulatú, sunyi paszkvill”-jének közlését az épp Budapesten levő költő úgy mond „megtiltotta” (*Teplíce, 1959. december 26.*). – Forbáth hagyatékában egyébként megtalálható a kritika megjelenése után Koczogh Ákosnak válaszoló levelének fogalmazványa, melyben sértődötten száll vitába kritikával, „zavarosnak”, „tárgyi tévedésekkel” és „kétértelműségekkel” tele szövegnek minősítve írását. Miután pedig annak idejében sikerült megakadályoznia annak megjelenését, meglepetve látja azt az Irodalomtörténetben, mely másfél év elteltével sem lett jobb, „Félrevezeti az olvasót, nem tárgyilagos, nem ismeri a kontextust” stb. Azaz, összegezte véleményét, „Őn ír rólam Koczogh elvtárs, de aligha tud többet rólam, mint amit kiolvasott Fábry szép tanulmányából”. Forbáth Imre levélfogalmazványa Koczogh Ákosnak. MTAK Ms 5381/365.

ban”. Mindeközben „kimeredt szemmel” figyel a Irodalmi Szemle „permanens Győri-kultuszát” (értsd: Győry Dezső-kultuszát), s bár maga is „szereti Dodót” (azaz Győryt), és örül minden sikerének, „De ez a mértéktelen magasztalás nem válhat javára”. Ráadásul a Szemle többi verse közt is sok „a vidéki kontárság non plus ultrája”. És nem érti, „Hogy szabad a folyóiratnak, mely európai jelentőségű írásokat is közöl, úgyszólván minden számában ilyen apagyilkos verselményeket terjesztenie”. Miként azt sem, a lap főszerkesztője hogyan tévedhetett akkorát, hogy Tompa Mihály Kerényi Frigyesnek címzett, szállóigévé lett verssorát („Szívet cseréljen az, aki hazát cserél”) egy helyütt Kölcsey Ferencnek tulajdonította. És szarkazmusa Forbáthot most sem hagyta cserben: „A következő számban – írta Fábrynak –, remélem lesz néhány Forbáth-idézet Goethe tollából...” Persze lehet, vélte, elégedetlensége csupán az életkorával magyarázható, hisz mint ismeretes, „a legyek pusztulásuk előtt csipnek a legmérgebben” (*Teplíce, 1961. július 2.*).

Hiába volt minden?

Fábry pár soros, 1961. augusztus 2-i válaszevele is tele van szorongással, melyet azonban most nem saját helyzete és egészségi állapota, hanem az 1961-es esztendő világpolitikai fejleményei miatti depressziója jellemez: „Ami bénít: az a tudat, hogy háború lesz. Ezt minden agysejttel és idegdúccal érzem, tudom és borzongom. Néha órák hosszat ülök mozdulatlanul: hiába volt minden, már felesleges szólni, beszélni. Legyőzöttünk minden viszonylatban!”⁵ Amihez hozzájöttek még a betegségei, a sorozatos kivizsgálások s a gyógyszerek utáni hajszája, melyek közé persze a külvilág s irodalmi-szellemi viszonyairól szóló hírek is rendre be-beszivárogtak. 1961. október 26-án például pozsonyi utazásra buzdítja Forbáthot, ahol a hosszú idő után a városba látogató Balogh Edgár szeretne vele találkozni, de újabb „lelki megtépázottságáról” is hírt ad ugyanebben a levelében, miután Pesten „újra készülöben” ellene valami, ahogy legutóbb egy vele kapcsolatos „rádióelőadást nem mertek lehozni, mert mit szólnának hozzá »odaát«”.⁶ Marad tehát számára a munka, s a fentebbi, egy újabb háborútól való félelmeitől is hajtva, nekifogott az *Európa elrablásának*, és azt írja lendülettel, amivel sietnie kell, „mielőtt tényleg elrabolnak”. Igaz, megnehezíti a munkáját, hogy csak cezurával tud írni, mert a tollat nem tudja megfelelőképpen megnyomni (amikor ugyanis legutóbb, ujjai közé fogva, egy kemény csokoládédarabkát akart letörni, a megerőltető mozdulatot eléggé „megszenvedte” a jobb keze), pedig nyakig ben-

⁵ Csak emlékeztetőül: többek közt a kubai válság s Havanna bombázása, illetve a berlini fal építésének a kezdete is erre az évre esik; a világpolitika tele feszültséggel, egy új háború kitörésének lehetősége a levegőben... vagyis Fábry félelmei – ha túlzóak is voltak – visszamenőleg sem tűnnek indokolatlannak. MTAK Ms 5381/77.

⁶ MTAK Ms 5381/79. (1961. október 26.)

ne lenne a munkában, de így csak „bolhászkodni” tud, „régii mondatokat javítva, anyagot rendezve”.⁷ Különböben is „itt, hazánkban”, panaszojja, alig van, akivel kapcsolatot tarthatna, „elárvultnak” érzi magát, egyedül Forbáthtal levelezhet; igaz, a magyarországi irodalmi élettel azért elég intenzívek a kapcsolatai (azaz, Magyarország felé „élénkebb a forgalom”).⁸ Mire Forbáthot „feldühítette”, hogy „nyomorult bürokratáknak van módjuk gépíró kisasszonyoknak diktálni, míg egy nagy író alkotásainak várni kell, hogy a keze megint tartani tudja” a tollat. És keserűen veszi tudomásul, hogy a „verseit dicsérő cikkek” mellé „megjött a negatív kritikák korszaka” (*Teplíce, 1962. január 26.*), miután Koczogh Ákos múltkorri, Irodalomtörténet-beli bírálata után most az őt egyébként korábban felkaroló Csanda Sándor azt írta róla a Hétben, hogy „A ritmusnak általában fittyet hányó szabad költői asszociációi [...] nem befejezett, sikerült műalkotások”, és költészete „megrekedt a többé-kevésbé sikerült kísérletezésnél”,⁹ szemben Zs. Nagy Lajos költészetével, aki úgymond „elérte a lírai tökéletességet”.¹⁰

Az Irodalmi Szemlében – az 1961. 2. számtól – Fábry ekkor már javában közölte az *Európa elrablása* című háború- és fasizmusellenes könyvének fejezeteit, melyet Forbáth 1962. március 19-i levelében „tartalmilag – s stilisztikusan remekműnek” minősített: „Megrázó olvasmány – írja –, az apokalipszis lovasai vágatnak benne. Nem is tudom kifejezni, mit érzek olvasás közben. Nagyszerű írás, a legfábirbb [sic!]” (*Teplíce, 1962. március 19.*). Sőt, 1962 márciusában Fábry már könyve utolsó fejezetei „előtt áll”, amihez újból elolvasta Nietzsche *Wille zur Macht*-ját (A hatalom akarása), mely szerinte „Szédületes olvasmány: örület sok igazsággal...” Amikor azonban Balogh Edgár Korunk-beli szlovákiai beszámolóját (*Irodalmi utazás*) ismertette Forbáthnak, mintha némi fanyalgás is vegyült volna a hangjába („...az írás egésze bár friss, edgári, de sok a hajbókolás benne, és ez elveszi az ízét”. Balogh Forbáthtal (is) kapcsolatos mondatát azonban teljes egészében idézte: „Fábry Zoltán [izzó – T. L. betoldása] vox humana-ja mellett felcsendül ismét

⁷ MTAK Ms 5381/80. (1962. január 18.)

⁸ MTAK Ms 5381/81. (1962. március 15.)

⁹ Csanda Sándor *Költők és költészet* című írásáról van szó a Hét 1962. január 14-i számának 14–15. oldalán. Ennek Forbáthra vonatkozó része: „A csehszlovákiai magyar irodalomnak van (helyesebben volt) ilyen modern kifejezőeszközökkel élő költője, a csehországi elszigeteltségben élő Forbáth Imre, akinek az Irodalmi Szemle 5. számában is jelent meg néhány költeménye. Forbáth költészetét könnyebb felmérni, mint most fejlődő többi költőnkét, mert alkotása immár hagyomány, új verseket évtizedek óta nem írt, csak a régieket teszi közzé. Kassakék maista [sic!] csoportjából fejlődött ki, de forradalmi fantáziával telített költői képei később számos tekintetben »mesterének« alkotásait is felülmúlták. A ritmusnak általában fittyet hányó szabad költői asszociációi azonban nem befejezett, sikerült műalkotások, hanem inkább nagyvonalú, érdekes, forradalmi kísérletek. Míg Forbáth költészete megrekedt a többé-kevésbé sikerült kísérletezésnél, addig néhány fiatal költőnkől szeretnénk elvárni, hogy az új formák keresésével eljutnak a teljességig: szocialista világunkat korszerű eszközökkel kifejező tökéletes lírai alkotásokig” (14. p.).

¹⁰ A szövegösszefüggés alapján Zsélyi Nagy Lajos verseit Csanda nem Forbáthtal, hanem – egészen pontosan – Cselényi László, illetve Zala József és Fecsó Pál verseivel összevetve említi pozitív példaként.

Forbáth Imre költészete, s mindennél fontosabb, hogy Dobosék Irodalmi Szemléje a gyürköző fiatal erők irányításával egyre határozottabban hallatja hangját.¹¹ S annak is örül Fábry, hogy a csehek végre fordítani kezdték Forbáthot, vagyis ő legalább be tudja venni „a cseh bástyát”, ami viszont neki „sehogysem sikerül”. Lassan halad új könyve, az *Ember az embertelenségben* kiadása is, mely „november óta nyomódik”, de „még csak most ért a korrektúráig”, ráadásul mintegy két kéziratoldalnnyi anyagot ki is húztak belőle, igaz, ez „semmisség a *Palackposta* bárbar megcsonkításához képest”.¹²

Fábry közben újabb négy hetet töltött kórházban (fülvérzés, vérömleny, szívproblémák), s Forbáthot is valami „titkos féreg foga rágja” („látás- és beszédzavarok, 12 kg fogyás”), ő azonban inkább nem megy kórházba, így munkából hazaérve csak „döglötten hever, képtelen mindenre”.¹³ Ám Fábry időközben mégiscsak elkészült új könyve, az *Ember az embertelenségben* azonban kellően felrázta, amelyet „mindenkinek ismernie kell, akiben van egy szemernyi felelősségérzet az emberért e hidegglős világban”, Fábryé pedig a „legritkább, legnemesebb tehetségfajta – etikai zsenialitás” (*Teplice, 1962. július 10.*). A minősítés meglepte Fábryt, és telitalálatnak érezte, bár „kóvályog” tőle és nehéz elhinnie, mert ha így van, „miért nem látják meg”? Úgy érezte, idehaza a kutya se törődik vele, sőt már a kassai katonakórházban sem bánnak vele úgy, mint korábban; „tehetétel” lett, írta, „ezen a vonalon is”, de hát: „Így járnak az utolsó mohikánok!” S ha Budapest érdeklődik is némiképp iránta, „Irodalmilag sem a cseh, sem a német frontot nem tudta áttörni”, és épp e „két legfontosabb síkon” nem vesznek róla tudomást: „A kard így kénytelen felemészteni a hüvelyt”, zárta keserűen Forbáthnak írt, 1962. július 20-i levelét,¹⁴ mely barátját „mélységesen elbúsította”, és felrótta neki, hogy biztosan nem teszi meg a „szükséges lépéseket”, hogy javítson helyzetén, ezért ő is igyekezett felhívni rá budapesti és pozsonyi barátai figyelmét. És cseh vonalon is megpróbált segíteni neki, de Josef Rybák „elvtárs”, a Literárni noviny főszerkesztője, akivel beszélt, papírhiányra hivatkozva nem tudta támogatni Fábry cseh kiadását, és ugyanez volt az érve Forbáth verseinek cseh kiadása ellen is. Márpedig rajta kívül neki sincs más kapcsolata a cseh irodalommal, évenként csak egyszer-kétszer megy Prágába, ám akkor is elkerüli az irodalom berkeit, és „inkább régi barát nőit látogatja” meg. Pedig Fábry művei – melyeket ő klasszikus értékeként becsül – joggal tarthatnának igényt a legszélesebb elismerésre is: „A Te műveidet érvényesen megítélni csak nagy perspektívában lehet, túl az aktualitások apályán-dagályán. Te fegyvert kovácsoltál, harcolva az Ember igazáért, akár egy Hutten vagy Hugo Viktor. Témáid, esztétikád, stílusod alá van rendelve egy erkölcsi törvénynek. Csak így érthető írásaid zuhatagja, szenvedé-

¹¹ Balogh Edgár: *Irodalmi utazás*. Korunk, 1962. 1. sz., 45. p.

¹² MTAK Ms 5381/82. (1962. március 27.)

¹³ MTAK Ms 5381/83. (1962. május 11.), illetve Teplice, 1962. július 10.

¹⁴ MTAK Ms 5381/84. (1962. július 20.)

lyes megalkuvásnélkülisége. Ne lepődj meg hát az etikai zsenialitás kifejezésen. De hiszen az Eszmék őrtornyából őrző, figyelő, figyelmeztető Fábryt megírtam már 1938-ban, mert sajnos, kőbe faragom alakodat nem adatott meg nekem” (*Teplíce, 1962. július 24.*). Ezután arról értesítette, hogy szeptember elején meglátogatja Stószon, és ott maradna nála két-három napig (*Teplíce, 1962. augusztus 22.*). Fábry természetesen örült, hogy barátja feléje fordítja „kocsija rúdját”, csak érkezésének idejét kellene még pontosítaniuk, mert a „vendégek jönnek-mennek” nála, szeptember közepén például Sötér Istvánékat várja Budapestről.¹⁵ Az utat azonban Forbáth az utolsó pillanatban táviratilag lemondta,¹⁶ pedig a repülőjegye is megvolt már Kassára, de hirtelen támadt heves szívrohamai meghiúsították az útját, pedig már előre örült, hogy végre találkozhat Fábryval és „elbeszélgethetnek mindenről”. Újfent „Ebek harmincadján” van tehát, és már a körülötte levő csend sem érdekli: „...már nem törődöm semmivel, nem írok, nem olvasok és tudomásul veszem, hogy nem vesznek rólam tudomást” (*Teplíce, 1962. október 30.*).

Ha Fábry életrajzát és bibliográfiáját nézzük, az 1960-as években már biztos helye van a csehszlovákiai magyar irodalomban, és magyarországi elfogadottsága, elismertsége is jelentős, noha még mindig talál okot Forbáthnak a panaszra. Ő írta volna például a Monoszló Dezső fordításában 1962-ben magyarul is kiadott észak-morvaországi (sziléziai) lah költő, Óndra Lysohorsky válogatott verseinek utószavát (*Korom, te légy a mérce*), ám azt „a kiadó »túlértékelés« címén nem hozta”: „Azóta Párizsban megjelent a francia Lysohorsky-kötet is – dohogott. – Micsoda »túlértékelés«! Ami Berlinnek és Párizsnak jó, az Pozsonynak kevés. És ez nem aláértékelés!”¹⁷ Egyébként most is az *Európa elrablásán* dolgozik, az 1963-as esztendő első hónapjaiban már négy új fejezetet is írt hozzá, ami az egészségét újfent megviselte, a nagy tél, illetve az utakat elzáró hó miatt azonban nem mer elindulni Kassára, hogy kivizsgáltassa magát. Közben nyomdába került legújabb könyve, a *Harmadvirágzás* is, mely az 1948 utáni csehszlovákiai magyar könyvekről szóló írásai mellett eredetileg „a harmadvirágzás alatt írt, az első republika irodalmára vonatkozó” cikkeit is tartalmazta volna, ám ez utóbbiakat a kiadó – azzal, hogy ezeket, 1938 előtti szlovákiai magyar vonatkozású írásaival kiegészítve, külön kötetként adják ki – „leválasztotta” róla.¹⁸

(Befejezés a következő számban)

¹⁵ MTAk Ms 5381/85. – Akikkel csak délutánonként, esténként lehetett együtt, de nem „autókázhatott” velük afféle „környék-kalauzként”. MTAk Ms 5381/96.

¹⁶ MTAk Ms 5381/86. (1962. október 25.) – A költő e táviratát nem találtuk meg a Fábry-hagyaték Forbáth-levelei közt.

¹⁷ MTAk Ms 5381/87. (1962. december 14.) – Lysohorskyt mellesleg 1966-ban és 1970-ben Nobel-díjra is felterjesztették.

¹⁸ MTAk Ms 5381/88. 1963. március 14. – Azaz, „a gombhoz varrva a kabátot”, ez lett azután a *Kúria, kvaterka, kultúra* kötet 1964-ben.

Urbán György